

บทที่ 1

ความนำเบื้องต้น

1.1 บททั่วไป

นับตั้งแต่มนุษย์รู้จักการศึกษาและเห็นคุณค่าของการศึกษา จนสามารถตั้งศาสตร์ต่าง ๆ ขึ้นมาเป็นเนื้อหาหรือเป็นวัตถุประสงค์ในการศึกษาได้นั้น เราจะพบว่าศาสตร์ที่มวลมนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเพื่อศึกษานี้ ล้วนแต่เป็นศาสตร์ภายนอกจากเรื่องของคนทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นรัฐศาสตร์ ศิลปศาสตร์ คณิตศาสตร์ แม้จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ที่เรียกว่า มานุษยศาสตร์ ก็มิได้ศึกษาภาวะความเป็นมนุษย์ แต่กลับศึกษาความเป็นมาของมนุษย์ ซึ่งเรียกว่าประวัติศาสตร์บ้าง ศึกษาวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมารับใช้ตัวบ้าง เหตุที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะมนุษย์เรายังไม่รู้ตัวเองว่าเป็นอะไรและเป็นเพราะมนุษย์เรามองไม่เห็นว่าเป็นมนุษย์ของเราควรจะศึกษาเพียงใด

แพทย์ศาสตร์เป็นศาสตร์แรกที่ค้นคว้าหาความรู้เรื่องภายในของคนแต่ก็ศึกษาเฉพาะเรื่องของกายวิภาคเท่านั้น ปรัชญาและศาสนาเทวนิยมศึกษาค้นคว้าหาจุดเริ่มต้นของมนุษย์ว่ามาจากไหน จิตมนุษย์คืออะไร โลกเป็นมาอย่างไร ดังนั้นปรัชญาและศาสนาเทวนิยมจึงอาจจะเป็นการศึกษาที่ขยับเข้ามาหาเรื่องภายในตัวของคนมากขึ้น ปรัชญาที่สนใจศึกษาปัญหาเรื่องโลก เรื่องคน และเรื่องวิญญาณจัดเป็นปรัชญาสาขาหนึ่งซึ่งมีชื่อว่า อภิปรัชญา

พุทธศาสนาเป็นศาสตร์ ๆ หนึ่งในที่เกิดขึ้นมาท่ามกลางศาสตร์ทั้งหลายในโลก เนื้อหาการศึกษาพุทธศาสนามุ่งศึกษาเรื่องภายในตัวของคน และศึกษาวิถีทางดำรงชีวิตของคน การศึกษาวิถีทางดำรงชีวิตมีจุดมุ่งหมายเพื่อความอยู่สุข การศึกษาดังกล่าวพระพุทธเจ้าสอนโดยวิถีทางที่เรียกว่า พระสูตร และวิถีทางที่เรียกว่า พระวินัย ส่วนการศึกษาเรื่องภายในตัวของคนมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้รู้ว่าคนประกอบด้วยอะไรบ้าง กำเนิดมาอย่างไร และดำเนินไปอย่างไร การศึกษาประการหลังนี้พระพุทธเจ้าสอนโดยวิถีทางที่เรียกว่า พระอภิธรรมสาระในพระอภิธรรมได้กล่าวถึงเรื่องภายในตัวคน กล่าวคือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ดังนั้นพระอภิธรรมจึงเป็นศาสตร์แรกที่ศึกษาเรื่องภายในตัวของคนอย่างครบถ้วน

พระอภิธรรมมีทั้งหมด 7 คัมภีร์ คือ 1. ธรรมสังคินี 2. วิภังค์ 3. ธาตุกถา 4. บุคคลบัญญัติ 5. กถาวัตถุ 6. ยมก 7. ปฏฐาน เนื่องจากเนื้อหาพระอภิธรรมทั้ง 7 คัมภีร์ ละเอียดลึกซึ้งและกว้างขวาง ผู้มีปัญญาน้อยและมีปัญญาปานกลางยากที่จะศึกษาให้เข้าใจได้ พระอนุชราชารย พระเถระชาวลังกาจึงได้รวบรวมเนื้อความในพระอภิธรรมนั้นโดยย่อจนาคัมภีร์ขึ้นให้ชื่อว่า อภิธัมมัตถดลสังคหะลักษณะการแต่งคัมภีร์นี้แต่งเป็นคำฉันท หรือบทหรือกรอง ซึ่งเวลาสวดต้องสวดเป็นทำนองขับ ที่เรียกว่าสรภัญญะ ดังที่เราได้ฟังในสวดศพเป็นประจำนั่นเอง

สาระในคัมภีร์พระอภิธรรมทั้ง 7 เป็นเนื้อหาที่เป็นอารมณ์ของสัพพัญญุตญาณพื้นวิสัยของผู้มีปัญญาอย่างเราๆ จะคิดค้นได้ สัจธรรมอันเป็นอารมณ์ของสัพพัญญุตญาณนั้น มี 5 ประการ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน และบัญญัติ สภาพธรรมทั้ง 5 ประการนี้ ท่านเรียกว่า ฉุยยธรรม ซึ่งแปลว่า สิ่งที่ควรรู้ ฉุยยธรรม แบ่งออกได้อีก 2 ประเภท คือ

1. สัจภาวะ
2. สมมติภาวะ

ฉุยยธรรมที่เป็นส่วนสัจภาวะ หมายถึง ความจริงที่มีสภาวะรับรองซึ่งได้แก่ สภาวะอันเป็นความคิด (จิต) สภาวะที่มีหน้าที่ปรุงแต่งความคิด หรือปรุงแต่งจิต (เจตสิก) สภาวะที่เป็นส่วนวัตถุธาตุ คือธาตุมีสภาพแข็ง ธาตุมีสภาพเหลวไหล ธาตุมีสภาพเคลื่อนไหว และธาตุมีสภาพร้อน (รูป) และสภาวะเป็นที่สิ้นทุกข์ในวิภวสงสาร (นิพพาน) ดังนั้นสัจภาวะจึงมี 4 ประการ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งในอภิธัมมัตถดลสังคหะ ท่านเรียกว่า ปรมัตถธรรม

ฉุยยธรรมที่เป็นส่วนสมมติภาวะหมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สมมติกันขึ้นโดยไม่มีสภาวะรับรอง ซึ่งได้แก่บัญญัติต่างๆ นั้นเอง แม้คำว่าจิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งเป็นชื่อสัจภาวะก็เป็นบัญญัติ เมื่อเป็นบัญญัติก็เป็นสมมติภาวะ ความจริงที่เป็นสัจภาวะก็คือ สภาวะของจิต สภาวะของเจตสิก สภาวะของรูป และสภาวะของนิพพาน

ในคัมภีร์อภิธรรมทั้ง 7 คัมภีร์นั้น มีทั้งคัมภีร์ที่เป็นสัจภาวะและคัมภีร์ที่เป็นสมมติภาวะ คัมภีร์ที่เป็นสัจภาวะมี 6 คัมภีร์ คือ ธรรมสังคินี วิภังค์ ธาตุกถา กถาวัตถุ ยมก และปฏฐาน ส่วนคัมภีร์ที่ทรงแสดงเป็นสมมติภาวะ คือ บุคคลบัญญัติ รวมความแล้วคัมภีร์ทั้ง 7 นี้ ได้รวมเอาฉุยยธรรม 5 ไว้ทั้งหมด

ความจริงคำสอนประเภทพระอภิธรรมนี้มีได้มีประวัติว่า พระพุทธองค์ทรงใช้สอนหมู่มนุษย์เพื่อให้ได้บรรลุนิพพาน ตรงกันข้ามกับที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนมวลมนุษย์ให้ถึงนิพพานในรูปของพระสูตรและพระวินัยทั้งสิ้น โดยนัยนี้เราอาจสรุปได้ว่า การสอนสังขารมในรูปของพระอภิธรรมไม่จำเป็นสำหรับมนุษย์ บางท่านอาจจะคิดกันว่า ถึงแม้พระพุทธองค์จะสอนมวลมนุษย์ให้บรรลุนิพพานในรูปของพระสูตรก็ตาม แต่สังขารมคือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ก็มีอยู่ในสูตรนั้นแล้ว เพราะฉะนั้นจึงสรุปได้ว่าแม้จะสอนมวลมนุษย์ในรูปพระสูตรก็เท่ากับสอนในรูปพระอภิธรรมนั่นเอง คำคำนันั้นแก่ว่าการแสดงสังขารมในรูปพระสูตรให้ผลแก่มนุษย์เพียงพอที่จะบรรลุพระนิพพานได้แล้ว ฉะนั้น การแสดงสังขารมในรูปของพระอภิธรรมจึงไม่ใช่เรื่องจำเป็นสำหรับมนุษย์นัก

การที่พระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงพระอภิธรรมแก่มนุษย์ก็เพราะทรงเห็นว่าพระอภิธรรมมีเนื้อหาที่ละเอียดเป็นสังขารมล้วนๆ ไม่เหมาะแก่อัธยาศัยของมนุษย์ เพราะมนุษย์ฟังแล้วจะตามไม่ทัน เมื่อฟังตามไม่ทันก็ไม่เข้าใจ เมื่อฟังไม่เข้าใจก็ย่อมยากที่จะเกิดความเห็นแจ้ง หรืออีกอย่างหนึ่งการที่พระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงพระอภิธรรมแก่มนุษย์นั้นน่าจะเป็นสาเหตุมาจากว่า อัธยาศัยของมนุษย์ส่วนมากเป็นอัธยาศัยหยาบ การจะให้คนที่มีอัธยาศัยหยาบหมกมเลศได้จะต้องใช้วิธีปฏิบัติคัดนิสัยกายกับวาจาของตน ซึ่งเรียกว่าศีล ต้องทำจิตให้สงบ ซึ่งเรียกว่า สมาธิ ต้องใช้ปัญญาพิจารณาไตรลักษณ์ เมื่อได้ปฏิบัติครบทั้งสามกระบวนแล้ว ก็เลศจึงจะสูญสิ้นไป ก็การที่จะสอนให้มนุษย์รู้จักวิชาศีล มีสมาธิ และมีปัญญานั้นสอนโดยรูปของพระสูตรเหมาะแก่อัธยาศัยของมนุษย์มากกว่าพระอภิธรรม เพราะพระอภิธรรมส่วนใหญ่จะกล่าวถึงศีล สมาธิ และปัญญา ในรูปของการวิจัย หรือในรูปของการเจาะหาองค์ธรรมของสังขารม ซึ่งอาจจะเกินปัญญาของมนุษย์บางคนก็ได้

เมื่อพระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงพระอภิธรรมแก่มวลมนุษย์แล้ว พระอภิธรรมปรากฏในโลกได้อย่างไร เพื่อตอบปัญหานี้จึงขอเล่าประวัติความเป็นมาของพระอภิธรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาอัฐกฐาสาธุโดยย่อดังต่อไปนี้

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงอมกปาฏิหาริย์ทรมานพวกนอกศาสนาแล้วได้เสด็จขึ้นไปบนดาวดึงส์เทวโลก ด้วยมีพระพุทธประสงค์ที่จะทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธานุชาของพระองค์ ซึ่งได้สิ้นพระชนม์ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต หลังจากพระพุทธองค์ทรงประทับที่

พระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาเรียบรื้อแล้ว พระมารดาของพระองค์ได้เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้น
ดุสิตเพื่อสดับธรรมของพระพุทธองค์

เมื่อเทวคาทั้งหลายพร้อมเพรียงกันแล้วพระพุทธองค์จึงทรงแสดงพระอภิธรรม 7
คัมภีร์ โปรดพระพุทธรูปเป็นเวลา 3 เดือนเต็ม เวลา 3 เดือนของมนุษย์เท่ากับเวลาบน
สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ประมาณ 5 นาที สรุปความแล้วก็เท่ากับว่าทรงแสดงพระอภิธรรมโปรด
พระพุทธรูปเพียง 5 นาที แต่เป็นเวลา 3 เดือนในมนุษย์

ในระยะเวลา 3 เดือนที่พระองค์ทรงแสดงธรรมอยู่นั้นมิได้ทรงพักการแสดงธรรม
การที่ไม่ทรงพักเลยนั้นน่าจะมิมีปัญหาเพราะร่างกายของมนุษย์ต้องการอาหาร สำหรับเทวคาไม่
มีปัญหาเพราะเป็นเวลาเพียง 5 นาทีของเขาเท่านั้น ปัญหาจึงมีเฉพาะพระพุทธเจ้าว่าพระองค์
ทำอะไรจึงดำรงชีพอยู่ได้ ในอรรถกถาอัฐสาสนีเล่าว่า เมื่อถึงเวลาอาหารพระพุทธองค์
เสด็จไปยังโลกมนุษย์อีกโลกหนึ่งมีนามว่า อุตตรกุรุทวีป แล้วทรงป้อนบาตรอาหาร ณ โลกนั้น
เมื่อได้อาหารแล้วก็เสด็จมาเสวยที่สระอโนดาต ซึ่งอยู่บนภูเขาติมาลัย พระสารีบุตรได้ไปปรน-
นิบัติในขณะเสวยและขณะที่พระองค์ไม่อยู่บนดาวดึงส์นั้น พระองค์ได้เนรมิตพระพุทธเจ้าอีก
องค์หนึ่งมาทำหน้าที่แสดงพระอภิธรรมแทนพระองค์ เมื่อพระองค์เสวยเสร็จแล้วก็ทรงแสดง
อภิธรรมที่แสดงมาแล้วนั้นแก่พระสารีบุตร หลังจากนั้นก็เสด็จกลับไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เทวโลก
แสดงพระอภิธรรมต่อไป ทรงปฏิบัติอย่างนี้จนครบ 3 เดือน จึงแสดงพระอภิธรรมจบทั้ง 7
คัมภีร์ สรุปแล้วในพรรษานั้นพระองค์จำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อออกพรรษาแล้วก็
เสด็จลงจากเทวโลก ณ เมืองสังกัสสนคร สำหรับพระสารีบุตร เมื่อท่านได้ฟังพระอภิธรรม
จากพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้นำพระอภิธรรมนั้นมาสอนลูกศิษย์ของท่าน 500 รูป ท่านเหล่านั้น
ก็เล่าเรียนจำพระอภิธรรมมาสั่งสอนสืบ ๆ กันมา นี่คือประวัติความเป็นมาของพระอภิธรรม
โดยสังเขป

เนื่องมาจากว่าประวัติความเป็นมาของพระอภิธรรมเป็นเรื่องมหัศจรรย์ จึงทำให้
บุคคลผู้มาสัมผัสเกิดความแคลงใจว่าพระอภิธรรมเป็นพุทธพจน์หรือไม่ ความจริงความสงสัย
เรื่องพระอภิธรรมได้เกิดมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 6-7 แล้ว การที่รู้ว่ามิใช่สงสัยเรื่องพระ
อภิธรรมในพุทธศตวรรษที่ 6 หรือ 7 ก็เพราะมีหลักฐานบ่งชี้คอยู่ในอรรถกถาพระอภิธรรม
ชื่อคัมภีร์อัฐสาสนี คือ ในคัมภีร์เล่มนี้ได้แก่ความสงสัยเรื่องพระอภิธรรมไว้ การที่มีการแก้

ความสงสัยเรื่องพระอภิธรรมไว้ก็แสดงว่าต้องมีคนสงสัยเรื่องพระอภิธรรมแน่นอน ที่นี้เราลองมาสืบดูว่าคัมภีร์อัฐุทธสาธิตีเกิดขึ้นเมื่อไร เพราะเมื่อเรารู้อายุของการเกิดของคัมภีร์อัฐุทธสาธิตีแล้ว เราก็รู้ว่าความสงสัยเรื่องพระอภิธรรมเกิดขึ้นเมื่อไร ตามประวัติกล่าวว่คัมภีร์อัฐุทธสาธิตีพระพุทธโฆษาจารย์ได้แปลมาจากคัมภีร์มหาปัจจารีซึ่งเป็นภาษาสิงหล ปัญหาที่ต้องตอบก็คือ คัมภีร์มหาปัจจารีเกิดขึ้นเมื่อไร เราอาจจะหาคำตอบได้กว้างๆ ว่าคัมภีร์มหาปัจจารีเกิดขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 6 หรือ 7 เหตุผลที่จะนำมาอ้างคือ ในพุทธศตวรรษที่ 5 เป็นเวลาที่จารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน จึงแสดงว่าการจารึกคัมภีร์อรรถกถาจะไม่เกิดในพุทธศตวรรษที่ 5 ต้องเกิดหลังจากพุทธศตวรรษที่ 5 เป็นต้นไป เมื่ออรรถกถาต้องเกิดหลังจากพุทธศตวรรษที่ 5 เช่นนี้ เราจึงสรุปได้ว่าความสงสัยเรื่องพระอภิธรรมน่าจะเกิดในพุทธศตวรรษที่ 6 หรือ 7 ตามที่กล่าวมาแล้ว

ความแคลงใจในเรื่องพระอภิธรรมได้เกิดขึ้นแก่ปุถุชนทั่วไปในหลายแห่งหลายมุม ซึ่งเราพอสรุปสาเหตุแห่งความแคลงใจที่ปรากฏในอรรถกถาได้ดังต่อไปนี้ คือ

1. พระอภิธรรมไม่มีคำขึ้นต้นซึ่งระบุสถานที่ครีตพระอภิธรรมไว้เหมือนคำขึ้นต้นของพระสูตรและพระวินัย
2. พระอภิธรรมแต่เดิมมีเพียง 6 คัมภีร์ ต่อมาพระโมคคัลลีได้เพิ่มคัมภีร์กถาวัดุฑุขึ้นมาอีกคัมภีร์หนึ่ง คัมภีร์นี้เพิ่มเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ 218 ปี
3. คำว่าอภิธรรมปิฎกไม่ปรากฏในยุคที่พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพอยู่ แต่ปรากฏหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ซึ่งแต่เดิมใช้คำว่าธรรมกับวินัย

ความแคลงใจที่ปรากฏในอรรถกถามีปรากฏเท่านี้ ในปัจจุบันมีความแคลงใจเกิดขึ้นอีกข้อหนึ่งซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดความไม่มั่นใจว่าพระอภิธรรมเป็นพุทธพจน์หรือไม่ ความแคลงใจของคนปัจจุบันก็คือ การไม่เชื่อว่ามีสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อไม่เชื่อว่ามีสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เสียแล้วก็หาไม่เชื่อเรื่องพระอภิธรรมด้วยเพราะตามประวัติว่าแสดงที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จึงรวมเป็นความแคลงใจในความเป็นมาของพระอภิธรรม 4 ประการ รวมทั้งข้างต้นด้วย ความแคลงใจเหล่านี้จะขอแก้ตามที่ปรากฏในอรรถกถาเพื่อให้หมดความแคลงใจต่อไป

ความแคลงใจในประเด็นที่ 1 ก่อนอื่นขอชี้แจงคำขึ้นต้นของพระสูตรก่อนคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า พระสูตรนั้น ส่วนมากตอนต้นของพระสูตรจะมีคำขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้า

ได้ฟังมาอย่างนี้ว่าสมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่พระเวฬุวันมหาวิหาร ทรงแสดงโอวาท ปาฏิโมกข์แก่พระภิกษุทั้งหลายว่า.....สำหรับสถานที่ประทับนั้นจะเปลี่ยนไปตามสถานที่ต่าง ๆ และเรื่องที่ตรัสก็เปลี่ยนเป็นเรื่องหรือพระสูตรนั้น ๆ สำหรับคำว่าข้าพเจ้าหมายถึง พระอานนท์ สำหรับพระวินัยก็มีคำขึ้นต้นเกือบเหมือนกับพระสูตร แต่พระอภิธรรมนี้ไม่ปรากฏ มีคำขึ้นต้นเช่นนั้นเลย พอขึ้นต้นก็บรรดาอภิมติธรรมเถอ ฉะนั้น จึงก่อให้เกิดความสงสัยว่าพระอภิธรรมไม่ใช่พุทธพจน์ในอรรถกถาอัฐสาสนีท่านแก้ความแคลงใจประเด็นนี้ว่า คำขึ้นต้นไม่ใช่เป็นหลักประกันแสดงความเป็นพุทธพจน์เสมอไป เพราะในพระสูตรต้นคปิฏกนั้นเองก็มีคำสอนบางเรื่องที่ไม่มีคำขึ้นต้น เช่น ชาคก สุตตนิบาตและธรรมบทเป็นต้น ถ้าถือว่าเมื่อเป็นพุทธพจน์แล้วต้องมีคำขึ้นต้น ชาคก สุตตนิบาต และธรรมบทก็ไม่เป็นพุทธพจน์เช่นกัน เพราะคำสอนดังกล่าวมานั้นไม่มีคำขึ้นต้นเหมือนกัน แต่โดยความจริงแล้วคำสอนประเภทชาคก สุตตนิบาต และธรรมบท เป็นต้น เป็นพุทธพจน์แน่นอน เพราะฉะนั้นคำขึ้นต้นจึงไม่ใช่หลักประกันแสดงความเป็นพุทธพจน์แต่อย่างใด

ความแคลงใจประเด็นที่ 2 เป็นความจริงที่ว่าคัมภีร์กถาวัดฤๅได้เพิ่มมาในสมัยเมื่อพระพุทธรเจ้าปรินิพพานแล้วได้ 218 ปี¹ ผู้แสดงคัมภีร์กถาวัดฤๅคือ พระโมคคัลลี พระเถระรูปนี้เป็นที่เคารพนับถือของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งท่านทั้งสองนี้ได้ร่วมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 3 อรรถกถาอัฐสาสนี ท่านแก้ความสงสัยประเด็นนี้ว่า การที่พระโมคคัลลีท่านแสดงกถาวัดฤๅได้ก็เพราะพระพุทธรเจ้าทรงประทานนัยแห่งคัมภีร์นี้ไว้ในขณะที่ยังมีพระชนม์อยู่ โดยทรงมีอนาคตตั้งสัญญาว่าต่อไปในอนาคตจะมีพระเถระผู้เรื่องปัญญา มาแสดงความตามนัยแห่งกถาวัดฤๅที่ทรงประทานไว้ให้สมบูรณ์เหมือนกับที่ทรงประทานนัยแห่งพระสูตร ให้พระสาวกอื่นๆ ขยายให้สมบูรณ์ เช่น มธุปนิสสติกสูตร² ที่พระพุทธรองค์ประทานนัยไว้แล้ว ให้พระมหากัจจายนะเป็นผู้ขยายให้สมบูรณ์ เป็นต้น นัยที่ทรงประทานเพื่อคัมภีร์กถาวัดฤๅนั้น คือคัมภีร์บุคคัลบัญญัติ ฉะนั้น จึงถือได้ว่าคัมภีร์กถาวัดฤๅเป็นคัมภีร์ที่เป็นวิสัยของสหปัญญาญาณเหมือนกันโดยไม่ต้องแคลงใจ

¹ คัมภีร์อรรถกถาอัฐสาสนี ฉบับบาลี หน้า ๘.

² กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 12, พระนคร. โรงพิมพ์กรมการศาสนา 2521, หน้า 181.

ความแคลงใจประเด็นที่ 3 เป็นความจริงที่ว่าคำว่าอภิธรรมปิฎกยังไม่มีใช้ในสมัยที่พระพุทธเจ้ามีพระชนม์อยู่ อย่างไรก็ตามคำว่าอภิธรรมปิฎกเลย แม้แต่คำว่าสุตตันตปิฎกก็ยังไม่เกิดเหมือนกัน เพราะในสมัยที่พระพุทธเจ้ามีพระชนม์อยู่นั้นพระองค์ใช้คำว่าธรรมวินัย และคำว่าธรรมในที่นี้หมายถึงคำสอนทุกชนิดเว้นพระวินัย และคำว่าธรรมนี้ก็กินความถึงพระอภิธรรมด้วย หลักฐานที่จะนำมาสนับสนุนก็คือในมหาโคสิงคสูตรมีคำว่าอภิธรรมปรากฏอยู่ ออกตัวอย่างเฉพาะที่ปรากฏคำว่าอภิธรรม มาอ้างอิง คือในพระสูตรนั้น ท่านเล่าว่า พระสารีบุตรท่านถามพระโมคคัลลานะว่า ป่าสังควันนี้จะต้องงมด้วยภิกษุเช่นไร พระโมคคัลลานะตอบว่า ภิกษุ 2 รูป สนทนาอภิธรรมแก่กันและกัน ป่าสังควันนี้จะงมด้วยมีภิกษุอย่างนี้³ จึงสรุปได้ว่าคำอภิธรรมมีปรากฏในสมัยพุทธกาลแล้ว แต่รวมอยู่ในคำว่าธรรมซึ่งหมายถึงพระสูตร ความจริงก็เป็นอย่างนั้น เพราะพระอภิธรรมนั้นท่านจัดไว้ในจุททกนิทาย ซึ่งเป็นนิทายหนึ่งในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก จึงหวังว่าความแคลงใจในประเด็นนี้คงจะหมดไป

ความแคลงใจในประเด็นที่ 4 คือ เรื่องเมืองสวรรค์ เพราะคนปัจจุบันไม่เชื่อว่ามีสวรรค์ ไม่เชื่อภาวะทิพย์ ดังนั้น จึงไม่เชื่อพระอภิธรรมไปด้วย ขอชี้แจงเรื่องนี้อย่างต่อไปนี้ การที่คนเราไม่เชื่อเรื่องสวรรค์นั้นมีเหตุอยู่อย่างเดียวคือไม่เคยเห็น เมื่อไม่เคยเห็นจึงไม่เชื่อ เราควรหาความจริงกันว่า สิ่งที่เราไม่เคยเห็นเหล่านั้นจะไม่มีเสมอไปหรือคือ หมายความว่า โลกนี้จะมีเฉพาะสิ่งที่เราเคยเห็นเท่านั้น เป็นอย่างนั้นหรือไม่ เราจะพบความจริงว่า บางสิ่งบางอย่างตั้งแต่เกิดจนตายเราไม่เคยเห็นเลยก็มีอยู่ เช่น ชาวเอสกิโม เป็นต้น เราส่วนใหญ่ไม่เคยเห็นมาเลย ถ้าถามว่าชาวเอสกิโมมีหรือไม่ ก็ต้องตอบว่ามี ถามว่าเคยเห็นหรือจึงตอบว่ามี ก็คงได้คำตอบว่ามีคนเคยเห็นแล้วบอกกันต่อ ๆ มา ถ้าตอบอย่างนั้นสวรรค์ก็ต้องตอบว่ามีเหมือนกัน เพราะเคยมีคนเห็นแล้วบอกกันต่อ ๆ มา ถามว่าใครเห็นตอบว่าพระพุทธเจ้าและพระภิกษุที่ได้ลาภทิพย์ ท่านเคยเห็นแล้วก็บอกกันต่อ ๆ มา คำห้วงดิ่งก็จะมียีกว่า คนที่เคยเห็นชาวเอสกิโมยังมีอยู่ในปัจจุบันพอจะเชื่อได้ แต่ผู้เห็นสวรรค์ตามที่กล่าวมานั้นในปัจจุบันไม่มีเลย เพราะฉะนั้น คำบอกเล่าจึงมีค่าน้อย คำห้วงดิ่งนี้ขอแก้ตามที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาอัฐฐสาธินี คือ ในคัมภีร์

³ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 12, พระนคร, โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2521, หน้า 331.

นั่นท่านระบุว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นมีหลักฐานปรากฏทั้งประเพณีและโบราณสถาน สำหรับประเพณีที่เกิดจากการเสด็จไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ก็คือ การตักบาตรเทโวซึ่งทำในวันออกพรรษา ประเพณีนี้ชาวพุทธรู้จักกันทุกประเทศ ถ้าสมมุติว่าเป็นประเพณีที่ชาวพุทธบางคนสร้างขึ้น การจะเป็นที่ยินยอมของชาวพุทธในประเทศอื่น ๆ น่าจะยาก แต่การที่ชาวพุทธทั่วไปยอมรับประเพณีการตักบาตรเทโว จึงน่าจะเนื่องมาจากการเสด็จมาจากชั้นดาวดึงส์จริง

ส่วนโบราณสถานที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการเสด็จไปโปรดพระพุทธรูปมารดาของพระพุทธองค์ก็คือ อนุสาวรีย์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกตรงสถานที่พระองค์ทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ เพราะพระองค์ทรงทำยมกปาฏิหาริย์แล้วก็เสด็จไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โบราณสถานแห่งนี้ในปัจจุบันยังมีอยู่ เป็นซากกองดินมีมาอยู่ในรัฐอุตรประเทศ ประเทศอินเดีย ยังมีอนุสาวรีย์เกี่ยวกับเรื่องนี้อีกแห่งหนึ่ง คือ สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากชั้นดาวดึงส์ ณ เมืองสังกัสสนคร ปัจจุบันนี้สถานที่นี้ก็อยู่ในรัฐอุตรประเทศ ประเทศอินเดียเช่นกัน

แม้ว่าพระพุทธเจ้าและผู้ที่ได้ศกาศิพส์ในปัจจุบันนี้อาจจะไม่มี อันเป็นเหตุให้ความเชื่อเรื่องสวรรค์ลดน้อยลง แต่ถึงกระนั้นการที่มีประเพณีและโบราณสถาน เช่นที่กล่าวมาแล้ว ปรากฏอยู่ในปัจจุบันก็อาจจะเป็นหลักฐานได้ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์จริง เมื่อพระองค์เสด็จไปจริงเรื่องสวรรค์จึงไม่ใช่เรื่องเหลวไหล อาจจะมีจริง ๆ ก็ได้ ดังนั้น ถ้าสวรรค์มีจริงก็มีใช่เรื่องแปลกอันใดที่พระองค์จะเสด็จไปแสดงธรรม โปรดพระพุทธรูปมารดาของพระองค์ ยังมีอีกเรื่องหนึ่งซึ่งพอจะนำมาอ้างในเรื่องนี้ได้ คือ ตามประวัติกล่าวว่าพระพุทธองค์เสด็จไปโปรดพระพุทธรูปมารดาของพระองค์ในพรรษาที่ 7 นับจากพระองค์ตรัสรู้และในพรรษาที่ 7 นั้นเอง ไม่ปรากฏว่าพระองค์ไปจำพรรษาที่ไหนในเมืองมนุษย์ เพราะพรรษาอื่น ๆ นั้น นักปราชญ์ทางพุทธศาสนาได้รวบรวมไว้ได้หมด สำหรับพรรษาที่ 7 ถูกระบุว่าเสด็จไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อันนี้แสดงว่าในพรรษาที่ 7 นั้นเอง พระองค์ได้หาอไปจากเมืองมนุษย์ แล้วพระองค์เสด็จไปไหนขอให้ช่วยกันพิจารณา

หากจะมีใครท้วงอีกว่าพระอภิธรรมอาจจะแสดงผลงานของสาวกรูปใดรูปหนึ่งแสดงไว้ก็ได้ ขอแก้คำท้วงนั้นตามที่ปรากฏในอรรถกถาอัฐสาธินี คือ ในคัมภีร์นั้นกล่าวว่าการที่มีผู้กล่าวว่าผู้ใดผู้หนึ่งแสดงพระอภิธรรมไว้ก็นั้นเหมือนกับที่คนธรรมดาขโมยช้างแก้วม้าแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิมาเทียบเกวียน หรือเหมือนคนธรรมดาขโมยจักรวัตนะของพระเจ้าจักรพรรดิ

มาใส่เกี่ยวขนฟาง หรือเหมือนคนธรรมดาๆ ไม่น่ากลัวของพระเจ้าจักรพรรดิที่มีรัศมีแผ่กว้าง
หนึ่งโยชน์ใส่กระเช้าเดินเล่น

อุปมาที่กล่าวมานี้ท่านระบุว่าไม่อยู่ในฐานะที่จะเป็นไปได้เลย เพราะอะไร เพราะ
ว่าสมบัติเหล่านั้นเป็นของคู่บารมีของพระเจ้าจักรพรรดิเท่านั้น คนธรรมดาไม่มีโอกาสสัมผัส
แน่ ๆ พระอภิธรรมก็เหมือนกันเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ชาวอื่นไม่มีใครสามารถรู้ได้
เพราะฉะนั้นการที่กล่าวว่าพระสาวกบัญญัติพระอภิธรรมจึงเท่ากับพูดว่ายาจกมีสมบัติของ
พระเจ้าจักรพรรดิไว้ครอบครอง

หลักฐานตามที่กล่าวมานี้คงจะเพียงพอแล้วในการที่จะทำลายความเคลงใจเรื่องความ
เป็นมาของพระอภิธรรม แต่หากว่ายังไม่หายเคลงใจขอให้ทำใจว่าการศึกษาความจริงไม่
จำเป็นต้องทราบผู้พูดหรือผู้คิดว่าเป็นใคร แม้ถ้าหากว่าความจริงนั้นผู้พูดเป็นเด็กเราก็ควรเชื่อ
และศึกษา เช่น สมมติว่าเด็กมีอายุ 10 ขวบ พูดว่าส้มเหล้าไม่ดี เราจำเป็นต้องหรือไม่ที่จะต้องสืบ
ดูว่า คำพูดของเด็กนั้น เด็กฟังใครมาหรือใครสอน เพราะคำพูดมีค่าอยู่ในตัวของมันอยู่แล้ว
เป็นสัจธรรมแล้วไม่จำเป็นต้องไปอ้างถึงผู้พิเศษให้เป็นเจ้าของคำพูดอีก พระอภิธรรมก็
เหมือนกัน เป็นสัจธรรม เมื่อเป็นสัจธรรมแล้วก็ไม่ต้องใครพูดย่อมมีค่าควรแก่การ
ศึกษาหาความรู้ทั้งสิ้น เมื่อได้ทำใจกันอย่างนี้แล้วก็หันมาศึกษาพระอภิธรรมกันต่อไป

1.2 ขอบเขตของพระอภิธรรมัตถสังกหะ

พระอภิธรรมเป็นคัมภีร์ที่พูดถึงความจริงของชีวิต ซึ่งเป็นปัญหาที่มนุษย์ขบคิดกัน
ตลอดมาแม้จะกระทั่งปัจจุบัน สาระในคัมภีร์นี้ได้พูดถึงสภาวะธรรมของมนุษย์ 4 ประการ คือ

1. สภาวะของจิต (จิต)
2. สภาวะเจตสิก (เจตสิก)
3. กายวิภาค (รูป)
4. สภาวะของนิพพาน (นิพพาน)

สภาวะธรรม 4 ประการนี้มีขอบเขตการศึกษาแต่ละเรื่องดังต่อไปนี้

1. สภาวะของจิต

จิต คือ ความคิด ความคิดของมนุษย์เกิดขึ้นเพราะประสาทกับอารมณ์ภายนอกสัมผัสกัน เมื่อประสาทสัมผัสกับอารมณ์ภายนอกจิตจะมีความรู้สึกต่ออารมณ์นั้นอย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับอิทธิพลที่ครอบงำจิต คือ ถ้าจิตอยู่ใต้อิทธิพลความใคร่ จิตก็มีความใคร่ต่ออารมณ์ภายนอก ถ้าจิตอยู่เหนืออิทธิพลความใคร่ จิตก็มีความรู้สึกอารมณ์ภายนอกปราศจากความใคร่ ดังนั้น ท่านจึงจำแนกจิตออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ ตามอิทธิพลที่ครอบงำจิต คือ

1. จิตที่อยู่ในวังวนของกาม (กามาวจรจิต)
2. จิตได้ฌาน (รูปาวจรจิต)
3. จิตได้อรุณญาณ (อรุณาวจรจิต)
4. จิตพ้นจากอารมณ์โลภี๋ย (โลกุตตรจิต)

จิตที่อยู่ในวังวนของกาม

จิตที่อยู่ในวังวนของกาม คือ จิตที่ชอบเสพกามคุณ จิตประเภทนี้ได้แก่จิตของปุถุชนทั่วไป ตามปกติจิตของปุถุชนทั่วไป ย่อมมีทั้งดีและชั่ว เพราะฉะนั้นท่านจึงแบ่งจิตที่อยู่ในวังวนของกามออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. จิตคิดทางชั่ว (อกุศลจิต)
2. จิตไม่มีเหตุประกอบ (อเหตุกจิต)
3. จิตคิดทางดีระดับโลภี๋ย (มหากุศลจิต)

จิตคิดทางชั่ว คือ จิตที่ตกอยู่ในอำนาจของความโลภ ความโกรธ และความหลงมกมาย ฉะนั้นจิตชั่วจึงแบ่งออกไปได้อีก 3 ประเภท คือ

1. จิตโลภ (โลภจิต)
2. จิตโกรธ (โทสจิต)
3. จิตหลงไม่รู้อาณัติ (โมหจิต)

จิตไม่มีเหตุประกอบ หมายถึง จิตหรือความคิดที่ไม่ตกอยู่ภายใต้ของเหตุ 6 ประการ เหตุ 6 ประการ คือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง ความโลภ ความโกรธ และความ

หลง แต่จิตประเภทนี้เกิดขึ้นเพราะผลกรรมในอดีต ฉะนั้นจิตประเภทนี้จึงแบ่งออกไปได้อีก 3 ประเภท คือ

1. ผลของอกุศลจิต (อเหตุกอกุศลวิบากจิต)
2. ผลของกุศลจิต (อเหตุกกุศลวิบากจิต)
3. กิริยาจิต (กิริยาจิต)

ฉัตรคิตทางศีรษะกับโลกีย์ หมายถึง จิตที่ประกอบด้วยเหตุ 3 ประการ คือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง จิตประเภทนี้แบ่งออกได้ 3 ประเภท คือ

1. กุศลจิต (กุศลจิต)
2. ผลของกุศลจิต (มหากุศลจิต)
3. กิริยาจิต (มหากิริยาจิต)

จิตได้ฉาน

จิตได้ฉาน หมายถึง จิตของผู้ที่เบื่อหน่าย กามคุณ แล้วเพ่งอารมณ์ฉานอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น อารมณ์ภังขา เป็นต้น จนจิตนิ่งเป็นหนึ่งเรียกว่าฉานจิต ความคิดหรืออารมณ์ของผู้ได้ฉาน ไม่เหมือนกับจิตหรือความคิดของปุถุชนที่วิ่งวนอยู่ในกาม ดังนั้น จิตของผู้ได้ฉานจึงต้องจัดไว้อีกประเภทหนึ่ง ตามปกติฉานมีอยู่ 5 ระดับ ฉะนั้น จิตของผู้ได้ฉานจึงมี 5 ระดับเหมือนกัน ฉานจิตทั้ง 5 ระดับนั้นแบ่งออกได้ 3 ประเภท คือ

1. ฉานจิตที่เป็นกุศล (รูปาวจรกุศลจิต)
2. ฉานจิตที่เป็นวิบาก (รูปาวจรวิบากจิต)
3. ฉานจิตที่เป็นกิริยา (รูปาวจรกิริยาจิต)

จิตได้อรุณฉาน

จิตได้อรุณฉาน หมายถึง จิตของผู้ที่คำนึงว่าอารมณ์ฉานเป็นของหยาบ จึงพยายามเพิกถอนอารมณ์ฉานระดับรูป คือ นิमितกสิณเป็นต้นเสีย แล้วยึดอากาศ จิต ความไม่มีเป็นอารมณ์ ฉะนั้น ฉานจิตประเภทนี้จึงมี 4 ระดับ ฉานจิต 4 ระดับนี้แบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 3 ประเภท คือ

1. อรูปฌานจิตที่เป็นกุศล (อรูปาวจรกุศลจิต)
2. อรูปฌานจิตที่เป็นวิบาก (อรูปาวจรวิบากจิต)
3. อรูปฌานจิตที่เป็นกิริยา (อรูปาวจรกิริยาจิต)

จิตที่พ้นจากอารมณ์โลภี

จิตที่พ้นจากอารมณ์โลภี คือ จิตของผู้ที่อยู่เหนือกิเลสทั้งมวล ได้แก่จิตของพระอรหันตบุคคล 8 ประเภท คือ

1. จิตของผู้ได้โศคาปัตติมรรค (โศคาปัตติมรรคจิต)
2. จิตของผู้ได้โศคาปัตติผล (โศคาปัตติผลจิต)
3. จิตของผู้ได้สกิทาคามิมรรค (สกิทาคามิมรรคจิต)
4. จิตของผู้ได้สกิทาคามิผล (สกิทาคามิผลจิต)
5. จิตของผู้ได้อนาคามิมรรค (อนาคามิมรรคจิต)
6. จิตของผู้ได้อนาคามิผล (อนาคามิผลจิต)
7. จิตของผู้ได้อรหัตตมรรค (อรหัตตมรรคจิต)
8. จิตของผู้ได้อรหัตตผล (อรหัตตผลจิต)

2. สภาวะเจตสิก

ตัวการที่ทำให้จิตตีหรือจิตชั่ว ท่านเรียกว่า เจตสิก คำว่าเจตสิก แปลว่า สิ่งที่เกิดกับจิต ความหมายก็คือ ตัวปรุงจิตให้มีอารมณ์ต่าง ๆ ตามปกติจิตมีสภาพเป็นกลาง ๆ คือ ไม่ตีและไม่ชั่ว ถ้าเวลาใดจิตคิดทางดี นั้นแสดงว่าเจตสิกฝ่ายดีเข้ามาปรุงจิตให้ดี ถ้าจิตชั่ว ก็แสดงว่าเจตสิกฝ่ายชั่วเข้าประกอบ เปรียบเหมือนน้ำที่ใสดี สีจะปรุงน้ำให้เป็นสีต่าง ๆ ตามคน เช่น เอาสีเขียวใส่น้ำ น้ำก็กลายเป็นสีเขียว เอาสีแดงใส่น้ำ น้ำก็กลายเป็นสีแดง จิตเปรียบเหมือนน้ำ เจตสิกเปรียบเหมือนสีที่ใส่น้ำ

ตลอดเวลาแห่งการดำรงชีวิตของเรา เราจะสังเกตเห็นว่า ความคิดของเราหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา บางครั้งดี บางครั้งชั่ว บางครั้งรู้สึกเฉย ๆ ทั้งนี้เพราะจิตถูกปรุง

โดยเจตสิก และเจตสิกที่ปรุงจิตนี้ก็มีเป็นจำนวนมาก เพราะฉะนั้นจิตหรือความคิดของเราจึงมี
อารมณ์หลายหลาก ตามจำนวนของเจตสิก เจตสิกหรือตัวมันแปรจิต แม้จะมีมากมายอย่างไร
ก็ตาม แต่ก็สามารถรวมกลุ่มที่มีลักษณะอย่างเดียวกันได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มเจตสิกที่เป็นกลาง (อัญญาสมานาเจตสิก)
2. กลุ่มเจตสิกฝ่ายชั่ว (อกุศลราสี)
3. กลุ่มเจตสิกสวยงาม (โสภณราสี)

กลุ่มเจตสิกที่เป็นกลาง

กลุ่มเจตสิกที่เป็นกลาง หมายถึง เจตสิกที่สามารถเกิดร่วมกับจิตฝ่ายดี และจิตฝ่าย
ชั่วได้ เจตสิกเป็นกลางแบ่งออกได้ 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มเจตสิกประกอบจิตทั่วไป (สัตัพพจิตตสาธารณเจตสิก)
2. กลุ่มเจตสิกประกอบจิตได้บางส่วน (ปกิณณกเจตสิก)

กลุ่มเจตสิกฝ่ายชั่ว

กลุ่มเจตสิกฝ่ายชั่ว หมายถึง เจตสิกที่ปรุงจิตให้คิดทางชั่ว เจตสิกกลุ่มนี้แบ่งออกได้
อีก 5 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มเจตสิก 4 ดวง มีเจตสิกปรุงจิตให้มกายเป็นหัวหน้า (โมคคกเจตสิก)
2. กลุ่มเจตสิก 3 ดวง มีเจตสิกปรุงจิตให้โลภเป็นหัวหน้า (โลภิกเจตสิก)
3. กลุ่มเจตสิก 4 ดวง มีเจตสิกปรุงจิตให้โกรธเป็นหัวหน้า (โทเจตสิก)
4. กลุ่มเจตสิก 2 ดวง มีเจตสิกปรุงจิตให้ห้อยเป็นหัวหน้า (ดีทุกเจตสิก)
5. เจตสิกปรุงจิตให้มีความสงสัย (วิจิกิตตาเจตสิก)

กลุ่มเจตสิกสวยงาม

กลุ่มเจตสิกสวยงามเป็นเจตสิกที่ปรุงจิตให้สวยงามสะอาด เจตสิกกลุ่มนี้ยังแบ่งออก
ได้อีก 4 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มเจตสิกปรุงจิตให้ดี (โสภณเจตสิก)
2. กลุ่มเจตสิกปรุงจิตให้เว้นจากทุจริต (วีรตีเจตสิก)

3. กลุ่มจิตศึกษาปรุงจิตให้มีอารมณ์เมตตาและสงสาร (อัปปมัญญาเจตสิก)
4. กลุ่มเจตสิกปรุงจิตให้เกิดปัญญา (ปัญญเจตสิก)

3. กายวิภาค

รูปร่างของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ และส่วนต่าง ๆ ประกอบกันเป็นอวัยวะของร่างกายนั้นล้วนเกิดมาจากสาเหตุทั้งต้น การเรียนรู้องค์ประกอบของร่างกาย มีประโยชน์สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

1. เรียนเพื่อให้รู้ความจริงในร่างกาย
2. เรียนเพื่อประโยชน์ในทางรักษาโรค

การเรียนรู้ประการแรก หมายถึง การเรียนรู้เพื่อจัดความสงสัย หรือตอบสนองความใคร่รู้ว่า ร่างกายของมนุษย์เป็นมาอย่างไร และดำรงอยู่ได้อย่างไร

การเรียนรู้ประการที่สอง หมายถึง การเรียนรู้เพื่อจุดประสงค์ทางแพทย์ การเรียนรู้เพื่อจุดประสงค์ข้อหลังนี้ต้องการรู้เพียงว่า ร่างกายดำเนินไปอย่างไร ถ้าการดำเนินไปนั้นผิด จังหวะร่างกายนั้นจะได้รับผลอย่างไร

การเรียนรู้องค์ประกอบของร่างกาย ในทรรศนะของพุทธศาสนา หรือโดยเฉพาะในคัมภีร์อภิธรรมมัตตสังคหะ มีจุดหมายเพื่อความรู้อันจริง การรู้ความจริงดังกล่าวก็เพื่อจัดความหลงผิด ในการยึดถือองค์ประกอบของอวัยวะ เป็นตัวตน ดังนั้น การเรียนรู้ การจำแนกร่างกาย ในพุทธศาสนา จึงเป็นการเรียนรู้เพื่อจุดหมายแรก

พระอนุชราชาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์อภิธรรมมัตตสังคหะได้จำแนกแนวการศึกษารูปร่างมนุษย์ออกเป็น 5 ส่วน

1. องค์ประกอบของรูปร่าง (รูปสมุทเทสนีย์)
2. การจำแนกรูปร่าง (รูปปริภาคนีย์)
3. สมุฏฐานของรูปร่าง (รูปสมุฏฐานนีย์)
4. หมวคหมู่ของรูปร่าง (รูปกลาปนีย์)
5. การเกิดดับของรูปร่าง (รูปปวัตติกกมนนีย์)

องค์ประกอบของรูปกาย

องค์ประกอบของรูปกาย หมายถึง อวัยวะต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย องค์ประกอบของรูปกายนี้ ท่านจัดไว้ 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มรูปกายที่มีสภาวะรับรอง (นิปผันนรูป)
2. กลุ่มรูปกายที่ไม่มีสภาวะรับรอง (อนิปผันนรูป)

การจำแนกรูปกาย

การจำแนกรูปกาย หมายถึง การแสดงฐานของอวัยวะที่ประกอบเป็นกายว่ามีฐานะเช่นใด และทำให้เกิดผลอย่างไร การจำแนกรูปกายนี้ ท่านจำแนกไว้ 2 ประการ คือ

1. กล่าวถึงสาเหตุของรูป
2. กล่าวถึงฐานะของรูป

สมุฏฐานของรูปกาย

สมุฏฐานของรูปกาย หมายถึง สาเหตุที่ทำให้รูปกายเกิดขึ้นทั้งรูปกายของสิ่งมีชีวิตและอวัยวะของสิ่งไม่มีชีวิต สมุฏฐานของรูปดังกล่าวนี้มี 4 ประการ คือ

1. รูปที่มีกรรมเป็นสมุฏฐาน
2. รูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน
3. รูปที่มีความเย็นความร้อนเป็นสมุฏฐาน
4. รูปที่มีอาหารเป็นสมุฏฐาน

หมวดหมู่ของรูปกาย

การเกิดขึ้นของอวัยวะเป็นหมวด ๆ และแต่ละหมวดหมู่มีการดำเนินไปอย่างเดียวกันครบพอดีเหตุ 3 ประการ คือ เกิดพร้อมกันดับพร้อมกัน และมีที่อาศัยแหล่งเดียวกัน เรียกว่าหมวดหมู่ของรูปกาย ท่านจัดหมวดหมู่รูปกายที่มีกำเนิดอย่างเดียวกันไว้ 4 หมวด คือ

1. หมวดหมู่รูปกายที่เกิดจากกรรม
2. หมวดหมู่รูปกายที่เกิดจากจิต
3. หมวดหมู่รูปกายที่เกิดจากความเย็นร้อน

4. หมวดหมู่รูปกายที่เกิดจากอาหาร

การเกิดตัวของรูปกาย

ความเกิดตัวของรูปกายในที่นี้หมายถึง รูปที่เกิด และดับในร่างกายของมนุษย์และสัตว์ทั้งมวล ในภูมิต่าง ๆ ในคัมภีร์พระอภิธรรมมัตตสังคหะ ท่านจำแนกรูปที่เกิดดับในภูมิต่าง ๆ ไว้ 4 ประเภท คือ

1. รูปที่เกิดในภูมิที่มีความใคร่
2. รูปที่เกิดในภูมิสิ้นพรหม
3. รูปที่เกิดในภูมิอรุปรหม
4. รูปที่เกิดในภูมิสิ้นอสังขญิกภพ

สภาวะของนิพพาน

นิพพาน คือ ความสิ้นค้นหา ปราศจากการเกิดในภพอีกต่อไป นิพพานมี 2 ประเภท คือ

1. นิพพานยังมีร่างกายเหลือ
2. นิพพาน คือ ความสิ้นชีวิต

การศึกษาภาวะของความคิด ภาวะที่ปรุงความคิดให้ดีขึ้นและกำเนิดของรูปกาย รวมทั้งการศึกษาภาวะที่ดับความคิด ดับเครื่องปรุงจิตและดับรูปกาย ซึ่งเรียกว่า นิพพาน เป็นการศึกษา สัจธรรมที่เรียกว่า ปรมัตถธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระอภิธรรมมัตตสังคหะ ซึ่งเราจะได้ศึกษา โดยละเอียดต่อไป